
*Realizacija zaključnog dokumenta
beogradskog sastanka KESS-a*

Radovan Vukadinović

Bez obzira na ukupnu skromnu vrijednost beogradskog sastanka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, činjenica da je na njemu ipak odlučeno da se nastavi kontinuitet KESS-a davala je povoda za optimističke pristupe. To se, prije svega, odnosi na suglasnost postignutu o potrebi održavanja triju sastanaka: o mirnom rješavanju sporova, o mediteranskoj suradnji i o sazivanju znanstvenog foruma. Svi ti sastanci, uz svoju praktično-stručnu vrijednost, imali su veliko političko značenje, jer se njima htjelo u funkcionalnom smislu pokazati vrijednost Konferencije i mogućnosti njezina odvijanja na nekoliko različitih razina. Istodobno, to je bio početak takvih užih ekspertskih sastanaka koji su trebali dati konkretnije rezultate svedene na područja od posebnog interesa za sve zemlje sudionice Konferencije.

I. *Sastanak eksperata Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji u Montreixu o sistemu mirnog rješavanja sporova* nadovezao se na diskusije vođene u gotovo svim fazama KESS-a, a njima se pokušalo pridonijeti rješavanju značajnog i vrlo spornog pitanja o stvaranju regionalnog evropskog mehanizma za mirno rješavanje sporova. S obzirom na to da je Švicarska¹ podnijela prijedlog o stvaranju takvog mehanizma još u pripremljenoj fazi Konferencije 1973. godine, i da je u nekoliko prilika ponovila svoj prijedlog, na beogradskom sastanku KESS-a odlučeno je da se toj zemlji povjeri održavanje sastanka eksperata, »sa zadatkom da nastavi proučavanje i izradu opće prihvatljive metode za mirno rješavanje sporova kao dopune postojećih metoda«.

Sastanak je započeo točno u naznačeno vrijeme 31. listopada 1978. godine, i odmah na početku se pokazalo da će biti vrlo teško postići bilo kakav konkretan rezultat. Međutim, unatoč tome, već činjenica što je to bio prvi sastanak nakon beogradskog KESS-a, i što su se na njemu pojavile delegacije svih zemalja sudionica, s namjerom da raspravljaju o tako

1

Vidi: R. Vukadinović, *Evropska sigurnost i suradnja*, Zagreb, 1977, str. 227.

značajnom pitanju kao što je mirno rješavanje sporova, morala je uliti stanovitu nadu.

Težnja za pronalaženjem novih metoda mirnog rješavanja sporova, koje bi bile prihvatljive svim zemljama sudionicama Konferencije, bez obzira na razlike u njihovu položaju, društveno-političkim sistemima i, što je najvažnije, blokovskim vezanostima, odnosno nevezanostima, svakako je sama po sebi vrlo složen zadatak. U podijeljenim poslijeratnim međunarodnim tokovima evropske zemlje, predvođene velikim liderima, izabrale su dva različita sistema svoje sigurnosti, stvarajući samim time i uvjete za razvijanje specifičnih, zatvorenih i izoliranih oblika svog međusobnog rješavanja sporova. Na drugoj strani, skupina neutralnih i nesvrstanih evropskih zemalja zagovarala je u svim prilikama opće univerzalne norme, posebno one iz Povelje UN, uvjerena da bi to mogao biti put stvaranja boljih odnosa u Evropi. Stoga su i prvi pokušaji pronalaženja neke zajedničke metode mirnog rješavanja sporova postali integralni dio napora za razvijanjem ideje evropske sigurnosti u novim uvjetima, pokazujući ipak da će i to područje u cjelini dijeliti opću sudbinu Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

Neposredno nakon beogradskog sastanka, kada su uglavnom prevladavala dosta skeptična mišljenja o mogućnosti razvijanja procesa KESS-a, sastanak eksperata u Montreixu nije pao u najpogodnije vrijeme, i to vrlo delikatno pitanje rješavanja sporova između različitih zemalja, razumljivo, nije moglo izazvati neka nova, spektakularna rješenja. S druge strane, razočaranje rezultatima beogradskog sastanka ipak nije utjecalo na promjenu stavova pojedinih zemalja koje su i u Montreixu zadržavale svoje prijašnje pozicije, nastojeći na ekspertskom nivou obrazložiti stavove koje su prije iznosile u raznim etapama priprema i samog sastanka Konferencije.

Zapadne zemlje, koje su prihvatile švicarsku ideju o mirnom rješavanju sporova u prijašnjim fazama Konferencije, a posebno na sastancima u Ženevi 1973. godine, snažno su inzistirale na unošenju obvezatne arbitraže, što je trebalo služiti njihovu ukupnom inzistiranju na rastvaranju evropskih odnosa i stanovitom liberaliziranju druge strane. Na sastanku u Montreixu taj stav zapadnih zemalja bio je² donekle modificiran novim prijedlogom da se arbitraža primjenjuje samo za specifične kategorije sporova, dakle da izgubi na svojoj univerzalnoj obvezatnosti.

Sovjetski Savez i istočnoevropske zemlje (bez Rumunjske) tražile su, međutim, eliminiranje bilo kakvih oblika obvezatnosti rješavanja sporova. Držeći se takvog stava, upotrebljavali su se razni argumenti kao obrazloženja, ali je i tu došlo do stanovitog umekšavanja početnih vrlo restriktivnih stavova. Naime, suočeni s brojnim prijedlozima zapadnih nesvrstanih zemalja, delegacije iz zemalja Varšavskog ugovora predložile su uvođenje tzv. mjera obvezatnih konzultacija kao novog, dopunskog sredstva mirnog rješavanja sporova.

Taj sovjetski stav, koji je dobio podršku ostalih članica Varšavskog ugovora, bio je postavljen kao odgovor prijedlozima ostalih zemalja, ali isto tako i kao pokušaj izgrađivanja linije kontinuiteta s nekim prijašnjim sovjetskim prijedlozima. Sovjetske inicijative iz Helsinkija i Zeneve tražile su upravo političke konzultacije zemalja sudionica Konferencije kao sredstvo kojim bi se mogla optimalno pratiti provedba u život Deklaracije o principima međusobnih odnosa. Po sovjetskom mišljenju, takav sistem konzultacija strana u sporu bio bi obvezatan i morao bi utjecati na krajnji pozitivan ishod u traženju rješenja sporova. Međutim, ta vrsta obvezatnih političkih konzultacija trebalo je da, po sovjetskoj intenciji, eliminira obvezatnost, čime se izbijao glavni adut zapadnih zemalja.³

Neutralne i nesvrstane zemlje, a osobito Švicarska koja je prednjačila svojim inicijativama,⁴ videći razvoj situacije u Montreixu, pripremile su nov prijedlog kojim se težilo stvaranju dosta elastičnog sistema mirnog rješavanja sporova, koji bi se postepeno izgrađivao i u kojem bi postojala arbitraža, ali samo u ograničenim, unaprijed fiksiranim slučajevima.

Najveći dio vremena eksperti su uložili u prezentiranje tih različitih prijedloga, koji su ipak ubrzo pokazali da se radi o čvrsto ugrađenim pozicijama i da ni jedna blokovska skupina neće odustati od svojih stavova. Na taj način, i sastanak u Montreixu prijetio je da završi bez ikakvog rezultata.

Jugoslavenska delegacija, videći da se radi o opasnom stanju koje bi moglo negativno utjecati na ukupan proces KESS-a, istupila je s usmenim prijedlogom kojim se pokušalo fleksibilno sumirati postignuti stupanj moguće suglasnosti stavova i izvršiti bar početnu definiciju osnovnih elemenata koji bi se mogli uzeti za zajednički prilaz. U tom smislu bilo je istaknuto:

— prihvatljivost dane metode, odnosno sistema, mirnog rješavanja sporova za sve države sudionice KESS-a

— supsidijarna priroda te metode, što bi otvorilo mogućnosti izbora metoda za mirno rješavanje sporova, a samim tim stvorio bi se i prostor za obvezatnost

— komplementarnost prirode radi unapređenja djelotvornosti sistema

— fleksibilnost metoda, što uključuje kombiniranje različitih metoda u skladu s općim razlikama koje postoje među zemljama sudionicama KESS-a

— postepenost izgrađivanja i daljeg razvoja metoda, odnosno sistema mirnog rješavanja sporova.⁵

Taj prijedlog naišao je na interes i neki njegovi elementi našli su se kasnije elaborirani u prijedlozima Završnog dokumenta sastanka u Montreixu.⁶

3
REM/4
4
REM/1

5
Lj. Aćimović, *Evropski sistem mirnog rješavanja sporova*, "Međunarodna politika", 1978, br. 690, str. 15.

6
Ibid.

Iako uz stanovite teškoće, eksperti su uspjeli izraditi svima prihvatljiv tekst Završnog dokumenta u kojem se dijelom odražavaju diskusije vođene u Montreixu, ali i opći odnos prema procesu KESS-a. Dokument u svom prvom dijelu pozitivno ocjenjuje proces Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji te potrebu njezina kontinuiteta. U tom sklopu ističe se i potreba poštovanja načela mirnog rješavanja sporova i vrijednost napora za pronalaženjem metode koja bi dobila posebno mjesto u evropskim odnosima. U drugom, tzv. operativnom dijelu Dokument utvrđuje osnovne elemente zajedničkog prilaza izradi sistema mirnog rješavanja sporova, a u trećem dijelu inzistira se na kontinuitetu rada grupe eksperata i upućuje preporuka o sazivanju novog sastanka. Na kraju, kao izraz nastojanja za unapređivanjem odnosa, unesena je i preporuka za dalje proširivanje prakse unošenja kompromisurne klauzule u međunarodne sporazume između zemalja sudionica KESS-a.

Od sastanka u Montreixu nije se moglo očekivati da pruži konkretan rezultat i da već na tom sastanku eksperti izrade metodu prihvatljivu svim zemljama. Ne samo dosta restriktivan stav SSSR-a i njegovih saveznika o pitanju obvezatnosti u mirnom rješavanju sporova, već i ukupno stanje evropske sigurnosti i suradnje, nisu bili takvi da bi se odjednom mogao postići taj cilj. Realističnijem promatraču međunarodnih odnosa moglo je već od prvih inicijativa za mirnim rješavanjem sporova biti jasno da će to biti jedna od tema o kojoj će se pregovarati na različitim instancama, i koja će trebati mnogo vremena i, svakako, izmijenjene međunarodne uvjete da bi se mogla ostvariti.

Ako se rad eksperata u Montreixu promatra u tim okvirima, tada je moguće tvrditi da je već sam završetak skupa i prihvaćanje Završnog dokumenta označilo uspjeh, te da je istodobno otvorilo prvu mogućnost kontinuiteta. Do evropskog sistema mirnog rješavanja sporova vrlo je dalek put, bez obzira na stanje međunarodnih odnosa. U fazi poremećenih odnosa, razumljivo, taj je put još dalji. Međutim, ono što je, svakako, najpozitivnije jest činjenica da ni u Montreixu ni jedna delegacija nije bila protiv nastavljanja napora za traženjem metoda, iako je sigurno da malo koja od njih vjeruje u brz i konstruktivan ishod. Zbog svega toga i metoda mirnog rješavanja sporova ostaje za budućnost kao polje na kojem postoji interes i gdje, unatoč različitim stavovima, ostaju otvorene mogućnosti pregovaranja.

II. *Na sastanku u La Valetti* razmatrana su, također na ekspertskoj razini, *pitanja suradnje na području Mediterana*. Vrijeme i dnevni red proizašli su iz Zaključnog dokumenta iz Beograda. Sastanak je održan 13. veljače do 26. ožujka 1979. godine.

Ograničen po svojoj tematici samo na pitanje suradnje u mediteranskoj regiji, sastanak u La Valetti ponovno je pokrenuo pitanja vezana uz razvoj odnosa u tom dijelu svijeta. Osnovne karakteristike mediteranskih kretanja, iako se nisu bitno mijenjale, ipak su dopunjene nekim novim sadržajima.

U *strategijskom pogledu* mediteranski prostor je zadržao svoje golemo značenje, što posebno dolazi do izražaja u odnosima između dvije supersile, kao i zbog pojačane važnosti područja za privrede najrazvijenijih zemalja

zapadne Evrope i Japana. Dovoljno je spomenuti da samo zemlje zapadne Evrope s tog područja crpe oko 85% uvezene nafte, a Sjedinjene Države oko 57%. Uz brojne maritimne i zračne komunikacije, područje Mediterana, po vojnoj koncentraciji, promatra se kao najmilitariziranije područje svijeta,⁷ što je, svakako, velikim dijelom vezano uz stalno postojanje bliskoistočnog konflikta.

Dio mediteranskih zemalja uključen je u *vojno-političke saveze* koji prelaze okvire regije, a osim toga neke zemlje s područja Mediterana pojačale su oblike svojih veza s Evropskom ekonomskom zajednicom. Grčka je postala članica EEZ, Španjolska bi htjela što prije ostvariti taj status, a sličnim putem krenule bi i Turska i Portugal, sve arapske zemlje s južnih mediteranskih obala (osim Libije) proširile su oblike svojih veza s EEZ, a u međuvremenu Španjolska, Izrael i Jugoslavija potpisale su preferencijalne ugovore s EEZ. Španjolska je ostala i dalje formalno izvan NATO-a, iako na svom teritoriju ima vrlo važne američke baze.⁸ S druge strane, u Španjolskoj jačaju političke snage koje traže uključjenje te zemlje u NATO.

Na području Mediterana *konflikti* su postali stalna karakteristika. Uz golem bliskoistočni sukob, koji nije riješen ni formulom iz Camp Davida, postoji još nekoliko žarišnih točaka, Libanon, Cipar, sukob oko Zapadne Sahare, a u posljednje vrijeme refleksi sukoba u Gulfu još su više otežali razvoj odnosa u mediteranskim prostorima.

Uz te već klasične vojno-političke konflikte, treba svakako dodati da se u tom dijelu svijeta negira pravo jednom narodu na stvaranje vlastite države — Palestincima. Osim toga, sve se više razvijaju *oblici drugih sukoba* koji imaju značajne karakteristike odnosa između razvijenih i nerazvijenih. Tu su vrlo prisutna i složena pitanja trgovine, transfera tehnologije, investiranja, financijsko-kreditne politike, radne snage, odljeva visokokvalificiranih kadrova i sl. Od naftne krize 1973. godine dio zemalja s Mediterana uključen je u tokove novog korištenja nafte kao instrumenta političkog djelovanja, što također otvara nove mogućnosti.

Na području Mediterana djeluje i *deset nesvrstanih zemalja*, od kojih su tri punopravne sudionice Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji i aktivne zagovornice svih onih inicijativa koje nastoje mediteranski razvoj postaviti u novom svjetlu. Istodobno, mediteranske evropske zemlje članice pokreta nesvrstavanja, zajedno s ostalim nesvrstanim zemljama, koriste se svakom prilikom da skrenu pažnju svjetske političke javnosti na potrebu povezivanja evropskog pozitivnog razvoja i mediteranske problematike.⁹

Upravo zahvaljujući tim inicijativama, područje Mediterana, koje se često promatra kao nestabilno i ispunjeno fluidnim političkim kretanjima,¹⁰

⁷ Vidi, npr., SIPRI Yearbook 1979. str. 26, 40—43.

⁸ US Foreign Policy Objectives and Overseas Military Installations, Washington, 1979, str. 53—56.

⁹ Detaljnije: R. Vukadinović, *Okviri mediteranske sigurnosti i suradnje*, „Pogledi“, 1979, br. 2, str. 31—35.

¹⁰ A. Sanchez-Gijon, *Mediterraneo: un espacio estratégico español*, Defensa (Madrid), 1979, br. 1, str. 26.

našlo je svoje mjesto u dosadašnjim tokovima Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, uz puno nastojanje da se pozitivna evropska rješenja što više približe mediteranskim uvjetima.

Iako postoje različita mišljenja o mogućnostima i oblicima razvijanja sigurnosti i suradnje na Mediteranu, moguće je već danas reći da je posljednjih godina započeo nov, u biti pozitivan proces stalnog jačanja interesa gotovo svih mediteranskih zemalja za razvijenije oblike suradnje prije svega unutar regije.

1. Zahvaljujući djelovanju nesvrstanih zemalja koje, od konferencije u Alžiru, pa preko Colomba i Havane, stalno pozivaju na stvaranje uvjeta u kojima bi mediteranski prostor postao zona mira i suradnje, ojačali su glasovi što traže takvu realizaciju. Niz političkih inicijativa, pa i organiziranih pokreta, uzima kao svoj glavni zadatak promoviranje mediteranske sigurnosti i suradnje. Iako su mnogi od tih prijedloga, koji nastaju u krilu tih društveno-političkih pokreta, vizionarskog karaktera i teško je predvidjeti brzu realizaciju njihovih programa, ne treba smetnuti s uma činjenicu da je upravo zahvaljujući djelovanju tih snaga uvelike ojačao interes za Mediteran i mogućnosti zajedničkog djelovanja.¹¹

2. Posljednjih godina, točnije od 1976, započinje proces prvih konkretnih pothvata kojima mediteranske zemlje pokazuju svoj interes za rješavanje svojih specifičnih pitanja i traženje optimalnih zajedničkih rješenja. Sporazumom šesnaest mediteranskih zemalja o zaštiti mora započeo je ne samo proces poduzimanja zajedničkih mjera, kako bi se očuvala morska flora i fauna i stvorile mogućnosti za sigurniji opstanak ljudi na mediteranskim obalama, već je to označilo i početak novog, isključivo mediteranskog djelovanja. Kao rezultat nastojanja da se uspostavi prosvjetna suradnja, postignut je 1977. godine sporazum o priznavanju diploma, a 1978. godine, na konferenciji u Splitu, načinjena je lista prioriteta u pogledu mediteranske suradnje. Tu su uključena područja poljoprivrede, urbanizma, industrije, trgovine, prometa i turizma. Na drugoj afričkoj strani, Italija, Libija, Malta i Tunis započeli su sastancima na kojima se razmatraju pitanja mogućnosti proširivanja ekonomske suradnje. Tome, svakako, treba dodati i značajne sastanke političkih stranaka, pokreta, društveno-političkih organizacija, kulturne manifestacije i već tradicionalne mediteranske sportske igre.

3. U ekonomskim kategorijama, u novijem razvoju došlo je, također, do značajnog proširenja privrednih kontakata, osobito na planu trgovinske razmjene. Od 1960. do 1976. godine ukupna vrijednost trgovinske razmjene porasla je s ukupno 8,2 milijardi dolara na 66,3 milijarde, ali je sudjelovanje trgovinske mediteranske razmjene u globalnoj trgovini tih zemalja smanjeno sa 25,93% na 22,8%. Asimetrija ekonomskog razvoja odražava se i na polju trgovinske razmjene, gdje najveći dio otpada na dvije mediteranske zemlje: Francusku i Italiju, koje su povećale svoje sudjelovanje u trgovini

11

Vidi: A. Bakočević, *Zadaci nesvrstanih i progresivnih snaga Mediterana*, »Pogledi«, Split, 1979, br. 2.

12

Osobito su u tome aktivni talijanski Forum Italiano i Konferencija progresivnih stranaka Mediterana.

mediteranskih zemalja. Godine 1960. one su sudjelovale svojom trgovinskom razmjenom sa 57,5%, a 1976. godine vrijednost njihove razmjene iznosila je 68% ukupne trgovinske razmjene svih mediteranskih zemalja.¹³

Godine 1976. najznačajniji ekonomski partner mediteranskih zemalja bila je Evropska ekonomska zajednica, zatim Sjedinjene Države i članice SEV-a. Zanimljivo je da dvije supersile koje imaju svoje jasno izražene vojno-političke interese na području Mediterana, u ukupnoj trgovinskoj razmjeni imaju vrlo slično mjesto. Godine 1976. Mediteran je u izvozu u Sovjetski Savez sudjelovao sa 5,8% a u sovjetskom izvozu ta stavka je bila nešto veća od 6,8%. Američki uvoz iznosio je 5,4%, a izvoz je činio 6,6%.¹⁴

Svi ti elementi dobivaju na značenju i, unatoč krizama i napetostima u međunarodnim odnosima, otvaraju prostor za nov prilaz mediteranskoj problematici, koji će sve više voditi računa i specifičnostima te regije. Tako je vrlo teško govoriti o nekom mediteranskom zajedništvu već danas, ili o stupnju zajedništva u budućnosti, činjenica je da je, na raznim razinama i pod djelovanjem različitih mediteranskih snaga i pokreta, ojačao interes za to zajedništvo, koje se i manifestira na različite načine.

Pokušaji Malte da gotovo u svim situacijama forsira mediteransko zajedništvo, kao i neki istupi političkih aktera koji ističu da sazrijeva potreba stvaranja »mediteranskoga zajedničkog tržišta«¹⁵, čine se ipak preuranjeni. Mediteran, ni danas ni u bližoj budućnosti, neće biti ispunjen nekim čvršćim nitima, koje bi dale pravo da se govori o »podregiji«, kako je to isticala Malta na sastanku u La Valetti. Ne samo što stupanj suradnje, čak i ako trenutno apstrahiramo pitanje mediteranske sigurnosti, nije dostigao takve razmjere, već i u praktičnom pogledu lansiranje takvih stavova može štetno djelovati na zajedništvo mediteranskih zemalja. Dio mediteranskih zemalja svjestan je stanja, konflikta i brojnih problema, te je uvjeren da samo u okvirima zajedničkog djelovanja sa svim sudionicima Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji može uspješnije rješavati i svoja pitanja, bilo razvoja, bilo jače sigurnosti. Izdvajanje subregije automatski bi isključilo ostale evropske zemlje, eliminiralo bi mogućnosti povezivanja evropskog razvoja s mediteranskim razvojem, i zatvorilo mediteranske zemlje u uske okvire. Iako je ta konstrukcija vrlo teško ostvariva i nema izgleda da bi se mogla realizirati, ipak je potrebno upozoriti na opasnosti koje bi ona sa sobom mogla donijeti.

Od beogradskog sastanka KESS-a politička kretanja na Mediteranu nisu se bitno izmijenila. U njima je i dalje dominirala snažna konfrontacija interesa dviju supersila, koje su u svakoj prilici nastojale ojačati svoju prisutnost u tom neutralničnom području.

13

Prema: *UN Yearbook of Trade Statistics 1977*.

J. M. Nowak — S. Parzymies, *Region Morza Środkowego a proces KBWE, Sprawy Międzynarodowe*, 1979, br. 9, str. 54—55.

14

Ibid.

15

A. G. Papandreu, *Toward a liberated and socialist Mediterranean*, *Pasok — foreign policy*, 1977, br. 2, str. 22—23.

Sjedinjene Američke Države, koje stalno ističu svoju zainteresiranost na području Mediterana, prisutne su u mediteranskim vodama svojom razvijenom šestom flotom, naoružanom nuklearnim oružjem, a osim toga u američkim vojnim bazama u Turskoj, Grčkoj, Italiji i Španjolskoj nalazi se više od 30 tisuća američkih vojnika i oficira.¹⁶ Američka politika nastojala je osobito intenzivno riješiti grčko-turski spor i vratiti Grčku u vojnu strukturu NATO-a, shvaćajući opasnosti koje prijete slabljenju »južnog krila NATO-a«. S druge strane, razvijajući politiku rješenja iz Camp Davida, američka politika htjela je maksimalno iskoristiti nove pozicije u Egiptu i što prije realizirati uvjete svog mira na Bliskom istoku.

Sovjetski Savez, iako prisutan svojom vojnom flotom u mediteranskim vodama, ipak je znatno slabiji, ne raspolaže odgovarajućom logističkom podrškom i za stanovito vrijeme bio je izbačen iz bliskoistočnog rješenja krize. Međutim, kako je sporazum iz Camp Davida izazivao sve veću podijeljenost među arapskim zemljama i izolaciju Egipta, tako su jačale i sovjetske pozicije u nekim arapskim mediteranskim zemljama. Izbijanjem iračko-iranskog sukoba i sklapanjem ugovora o prijateljstvu i suradnji sa Sirijom, Sovjetski Savez stekao je nove značajne pozicije na Mediteranu. Tome treba dodati i razvijene odnose SSSR-a s Libijom i Alžirom, što sve zajedno omogućuje SSSR-u da i dalje nastoji parirati američkim akcijama, odnosno, kako se ističe u sovjetskim analizama, »održavati ravnotežu«.

Značajan interes za mediteranska kretanja pokazuje Francuska koja posljednjih godina, zbog stratejskog i ekonomskog interesa, tom dijelu svijeta prilazi s povećanom pažnjom. Tradicionalni francuski interes obnavlja se u novom svjetlu, a glavni inicijator te oživljene francuske prisutnosti jest predsjednik Valéry Giscard d'Estaing. Za razliku od američke koncepcije koja ističe u prvi plan šira globalna rješenja i američku ulogu u bliskoistočnom sukobu, i sovjetske koncepcije održavanja ravnoteže, Francuska promatra tekuća zbivanja na Mediteranu¹⁷ kao pokušaj jačanja mediteranskih zemalja koje bi vodile takvoj situaciji u kojoj bi punu kontrolu nad Mediteranom imale isključivo mediteranske zemlje. U praktičnom pogledu, Francuska odlučno podržava sve inicijative koje idu u tom pravcu, međutim ona pokazuje i jasne znake djelovanja koje treba da zadovolji taj dugoročni cilj. Uz razvijenost svojih vojno-pomorskih snaga na Mediteranu, Francuska prodaje oružje zainteresiranim mediteranskim zemljama i pruža im pomoć u izgradnji njihovih nacionalnih oružanih snaga, uvjerena da je to najbolji put stvaranja vlastite mediteranske stabilnosti.

U tom novom, pojačanom francuskom interesu na vidjelo je došlo i stanovito udaljavanje od pružanja podrške američkoj politici. Naime, za razliku od prijašnjih francuskih solidarnih stavova s Amerikom, Valéry Giscard d'Estaing drukčije promatra krizu na Bliskom istoku i nije uvje-

16
US Foreign Policy objectives..., op. cit.
str. 44—78.

17
Vrijedno je ovdje citirati Giscardove riječi i njegovo viđenje opsega Mediterana: 1979.)

Vidimo da se, u širem smislu, pojavila mediteranska zona, koja je oduvijek u povijesti postojala, ona obuhvaća dio zapadne Evrope, dio država Bliskog istoka, arapske i afričke države.» (*Newsweek*, 2. VII 1979.)

ren da je sporazum iz Camp Davida automatsko rješenje bliskoistočne krize. U nizu prilika francuski predsjednik je otvoreno stavio do znanja da se ne može postići trajno rješenje ako se ne uzmu u obzir opravdane težnje palestinskog naroda da stvori vlastitu palestinsku državu.¹⁸ No, unatoč tim novim akcentima, Francuska održava i suradnju s NATO-paktom, što se posebno manifestira u sudjelovanju u zajedničkim mediteranskim manevrima, čime se želi demonstrirati širina francuske politike.

U postfrankovskom razvoju Španjolska, iako na jednoj strani pokazuje značajan interes za ulazak u NATO, nastoji ojačati i svoju prisutnost na Mediteranu. Čini se da upravo one snage koje bi htjele ostvariti izraženiju i samostalnu španjolsku političku ulogu vide u Mediteranu prostor na kojem bi se Španjolska mogla jače vlastito izraziti. Tome, svakako, u prilog idu i tradicije španjolskog djelovanja, kao i zadovoljavanje nekih potreba direktno u samoj regiji (nafta).

Evropska ekonomska zajednica već godinama pokazuje pojačan interes za Mediteran. Tzv. globalna ekonomska politika EEZ, poduzeta još 1975. godine, postavila je kao glavni zadatak osiguranje sirovina s tog područja i stvaranje velikog tržišta sposobnog da apsorbira proizvode članica EEZ.¹⁹ Ta prvenstveno ekonomska strategija akcije ima, svakako, i svoju političku dimenziju, postavljenu radi očuvanja i razvijanja širih zapadnih interesa u tom sve važnijem dijelu svijeta.

Osobitu važnost u tom novom pristupu ima tzv. arapsko-evropski dijalog koji je utjecao i na mijenjanje stavova zapadnoevropskih zemalja u pogledu sadašnje formule za rješenje bliskoistočne krize. Naime, zainteresirane za stalno i dugoročno opskrbljivanje naftom iz arapskih zemalja, članice Evropske ekonomske zajednice nisu mogle ostati na prijašnjim pozicijama jednostranog opredjeljivanja za Izrael, i u tom kontekstu pružanja podrške izraelskoj i američkoj politici. Još od londonske konferencije šefova država i vlada članica EEZ u lipnju 1977. izrađena je zajednička platforma u kojoj se ističe da EEZ traži vraćanje okupiranih arapskih teritorija koje još drži Izrael, priznaju se prava Palestincima na stvaranje vlastite države i podržava se pravo svih naroda i država tog područja na miran život i razvoj. U tim okvirima EEZ je čak izrazila i spremnost da postane jedan od jamaca takvog mirnog rješenja.

No, unatoč takvom stavu, potrebno je upozoriti da evropsko-arapski dijalog još ima relativno uske okvire. Prije svega, zapadne zemlje gledaju na arapske države isključivo kao na opskrbljivače naftom, investitore kapitala i tržište radne snage, ali nisu spremne da prihvate izmijenjene uvjete u kojima arapske zemlje nastoje postići šira politička i ekonomska rješenja. Odlučnija traženja, osobito nekih arapskih zemalja, radi rješavanja krize

18

«Francuska vlada smatra da se prava klima mira u toj regiji može stvoriti, u skladu s rezolucijom 242. i 338. Vijeća sigurnosti, jedino na osnovi globalnog sporazuma svih zainteresiranih strana, uključujući i predstavnike palestinskog naroda...» (Le Monde, 22. IX 1978.)

19

Vidi detaljnije: L. Taoukalis, *The EEC and the Mediterranean*, International Affairs, 1977, br. 3.

na Bliskom istoku, definitivnog priznanja PLO i zajedničkog djelovanja na stvaranju uvjeta za realizaciju novog ekonomskog poretka, kao trajne osnove dugoročne suradnje, ne nailaze na odgovarajući odjek kod svih članica Evropske ekonomske zajednice.

Jugoslavenska politika — koja je još od priprema Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji skretala pažnju na potrebu povezivanja svih pozitivnih evropskih rješenja s mediteranskim razvojem, polazeći od uvjerenja da su bilo kakva parcijalna rješenja sama po sebi limitirana i osuđena na neuspjeh — od beogradskog sastanka stalno se zalagala za proširivanje svih oblika mediteranske sigurnosti i suradnje. U svakom od tih koraka bilateralnog ili multilateralnog karaktera Jugoslavija je vidjela mogućnost stvaranja novih odnosa na Mediteranu i doprinos općim kretanjima zacrtanima u Završnom aktu iz Helsinkija. Jugoslavija je aktivno sudjelovala u svim inicijativama državno-političkog, društveno-političkog, ekonomskog, kulturnog i sportskog djelovanja, uvjereni da je to najbolji način da se konkretnim aktivnostima ojača interes za mediteransku problematiku i stvore isti temelji zajedničkog djelovanja.

U takvim uvjetima pojačanog interesa za Mediteran održan je sastanak u La Valetti, koji je imao zadatak da se bavi razmatranjem »mogućnosti i sredstava za unapređenje konkretnih inicijativa za međusobno korisnu suradnju u svim ekonomskim, znanstvenim i kulturnim oblastima«. I ovaj put je dimenzija mediteranske sigurnosti bila ispuštena iz razmatranja, što je bio rezultat prijašnjih stavova prema kojima je u sadašnjim uvjetima nemoguće razmatrati ta pitanja, koja bi mogla u znatnoj mjeri otežati analizu ukupnih odnosa.

Sastanak je započeo vrlo živom debatom u kojoj su se odmah pojavila neka formalno-proceduralna pitanja, koja su imala i mnogo šire značenje. Naime, uz postojeću praksu pozivanja mediteranskih neevropskih zemalja i mogućnost davanja kontribucija (kao što je to bilo na beogradskom sastanku KESS-a), Malta je nastupila s prijedlogom da se državama nesudionicama Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji dade tzv. viši status. Taj oblik je predvidio njihovo sudjelovanje u radu sastanka i u donošenju odluka. No taj je prijedlog odmah naišao na odlučno odbijanje gotovo svih zemalja. Za dio država, ponovno se pokazala opasnost da se u La Valetti otvori put stanovitog stvaranja podgrupa, iz čega bi se kasnije, na osnovi presedana, moglo ići na realizaciju nekih drugih sličnih rješenja. Drugi dio zemalja bio je odlučno protiv mijenjanja statusa zemalja koje nisu sudionice Konferencije. Te zemlje su u tome, također, vidjele mogućnost da se u daljnjem razvoju KESS-a, na osnovi takve odluke, arbitrarno mijenja status pojedinih država iz drugih regija. Na kraju, postignuta je suglasnost da se državama nesudionicama KESS-a s područja Mediterana omogućí podnošenje kontribucija na plenarnim sastancima i da mogu sudjelovati u dva razna tijela sastanka: za pitanja privrede i za pitanja znanosti i kulture. Rješenje je samo po sebi otvorilo veće mogućnosti neevropskim zem-

20

V. Dragić, *Valetta — otapa na putu od Beograda do Madrida*, »Međunarodna politika«, 1979, br. 695, str. 6.

ljama koje su prvi put u procesu KESS-a dobile priliku da sudjeluju na plenarnim sjednicama.

Ta nova mogućnost nije, međutim, ovaj put bila šire iskorištena. Kao odgovor na jednostrano američko-izraelsko-egipatsko rješenje, arapske zemlje odlučile su bojkotirati sastanak, na kojem su se pojavile samo delegacije Izraela i Egipta. Taj korak, kojim se htjelo pokazati stupanj izolacije Egipta i Izraela koji su se upravo spremali na potpisivanje separatnog mirovnog ugovora, imao je i druge značajke. Arapske zemlje bile su i ovaj put nezadovoljne statusom koji im se nudio, a s druge strane nisu bile uvjerenе da bi u La Valetti mogle postići nešto više s obzirom na razvijenost njihovih odnosa s EEZ i mogućnosti sporazumijevanja na toj liniji.

Kao domaćin sastanka i zemlja koja se stalno i uporno zalaže za razvijanje najširih oblika mediteranske suradnje koja bi trebala prijeći u neki oblik mediteranske integracije, Malta je izašla s najcjelovitijim programom koji je otišao korak dalje od njezinih prijašnjih prijedloga. U dokumentu pod naslovom »Kulturno-prosvjetna razmjena — mediteranska zajednica interesa do 2000. godine« predlagalo se prihvaćanje zajedničkog dugoročnog cilja, kojem bi morali biti podređeni svi ostali oblici suradnje, što bi na kraju vodilo tome da do 2000. godine bude stvorena mediteranska »zajednica interesa«.²¹ Polazeći od funkcionalističkih ideja, osnovni temelji takve nove zajednice, odnosno procesa njezina stvaranja, morala bi biti mediteranska kulturna i prosvjetna suradnja u kojoj bi značajno mjesto imale i međunarodne organizacije.

Međutim, aktivnost Malte nije bila temeljena samo na tim aspektima suradnje. U nekoliko daljnjih njezinih prijedloga razvijena je ideja o potrebi jačanja privredne suradnje na Mediteranu. Analizirajući konkretne mogućnosti i potrebe, Malta je predlagala:

- jačanje mediteranske trgovine i podizanje stupnja samostalnosti mediteranskih privreda
- stvaranje trgovinskih odnosa između razvijenih »privrednih blokova« i sredozemnih zemalja na »regionalnoj osnovi«
- stvaranje odgovarajuće institucionalizirane infrastrukture za realizaciju regionalnih projekata.²²

Već iz tih osnovnih naznaka vidljivo je da je Malta namjeravala stvoriti znatno širi okvir u kojem bi se, postepenim jačanjem mediteranskog privrednog djelovanja, stvarali temelji i eventualne mediteranske integracije, te mogućnost za razvijanje njezine jezgre u obliku stalno djelujućeg mehanizma okupljanja mediteranskih država. Iako su neki malteški predstavnici, na sastancima raznih društveno-političkih organizacija, i prije nastupali s takvim tezama, to je ipak bio najrazvijeniji i, svakako, dalekosežan program.

Uz napore za stvaranjem mreže, makar početnih oblika zajedničkog mediteranskog djelovanja, stalnog i organiziranog karaktera, Malta je pred-

21
Dok. MEV 6.

22
Dok. MEV 4.

ložila i osnivanje mediteranske radio-televizijske stanice koja bi imala trajan zadatak da jača ideje o zajednici kulturnih interesa i koja bi pridonosila pojačanoj razmjeni informacija²³. Istim ciljevima trebalo bi da služi mediteranska novinska agencija²⁴, razvijanje mreže mediteranskih telekomunikacija²⁵, stvaranje jedinstvenoga medicinskog centra²⁶, formiranje regionalnih poljoprivrednih i prehrambenih projekata²⁷ i sl.

Ta široka mreža novih oblika suradnje, ali i konkretnih centara mediteranskog okupljanja, trebala je imati i svoju hijerarhijski postavljenju organizacijsku strukturu. Stalni mediteranski komitet trebao je postati glavni i najviši organ na ministarskoj razini, s vlastitim sekretarijatom koji bi permanentno djelovao. Taj mehanizam financirale bi sve mediteranske zemlje.²⁸

Malteška ideja, koja je bila prezentirana na sastanku u La Valetti u nizu različitih dokumenata i prijedloga²⁹, svodila se zapravo na pokušaj jačanja mediteranskog povezivanja i na stvaranje trajnijih oblika koji bi na funkcionalnoj osnovi mogli zadovoljiti interese mediteranskih zemalja. Pri tome je Malta trebala postati središte takvog djelovanja, s obzirom na to da bi na njezinu teritoriju djelovao i stalni komitet i nekoliko drugih centara ili organizacija. Malta bi na taj način postala značajna spojnica između Evrope i arapskog svijeta, ojačala bi svoje političke i ekonomske pozicije i dobila bi potpuno novo mjesto u mediteranskom regionalnom razvoju.

Malta, vjerna svojim dosadašnjim nastojanjima da se ojačaju svi oblici mediteranskog povezivanja i da se ide što dalje u integraciji mediteranskih zemalja na svim područjima, iskoristila je La Valettu kao mjesto na kojem će odjednom iznijeti sve svoje programe i prijedloge, vjerojatno i sama ne vjerujući da bi se to moglo realizirati. S druge strane, tako snažna inicijativa, koja se mogla očekivati, ipak je djelomično bila neočekivana za ostale zemlje, koje su bile i nespremne i nezainteresirane za takav razvoj mediteranskih oblika suradnje. Malteškim prijedlozima odmah se nastojalo parirati, najčešće pozivima da pojedina pitanja ne pripadaju u nadležnost sastanka (npr. prijedlog o stvaranju novinske agencije mediteranskih zemalja), a za drugi dio prijedloga istaknuto je da bi vodili »regionalizaciji« koja bi negativno utjecala na čitav sustav Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Na kraju, mogao se staviti i prigovor da se već na sastanku vrši stanovita podjela na zainteresirane i nezainteresirane zemlje, čime se također dovodila u pitanje šira ideja Konferencije.³⁰

23
Dok. MEV 5.
24
Dok. MEV 13.
25
Dok. MEV 16.
26
Dok. MEV 8.
27
Dok. MEV 11.
28
Dok. MEV 21.

29
Osobito je bila značajna postepenost iznošenja malteških prijedloga u kojima su bili detaljno razrađeni gotovo svi oblici mogućeg povezivanja. Na polju kulturne i znanstvene suradnje Malta je pošla najprije od potrebe borbe protiv predrasuda u udžbenicima mediteranskih zemalja, zatim je predlagala stvaranje mediteranske akademije znanosti, osnivanje mediteranskih sveučilišta, stvaranje mediteranskog interkulturnog centra na Malti i sl.

30

J. M. Nowak — J. Parzymies, *Region morza...*, op. cit., str. 64—65.

U takvim uvjetima bilo je odmah jasno da malteški prijedlozi neće dobiti konsenzus ostalih delegacija, a jedini je Cipar podržao gotovo sve inicijative Malte.

Međutim, bez obzira na to što prijedlozi Malte nisu imali nikakvih izgleda da budu prihvaćeni, oni su bili osnova diskusije i, zajedno s ostalim prijedlozima, poslužili su kao koristan katalog tema i prijedloga kojima su se delegati koristili u pripremi izvještaja sa sastanka u La Valetti.

Uz malteške prijedloge podneseno je i mnogo različitih službenih i neslužbenih prijedloga. Četiri članice Varšavskog ugovora, Sovjetski Savez, DR Njemačka, Bugarska i Čehoslovačka³¹, podnijele su prijedlog kojim se zacrtavala mediteranska suradnja u skladu s odredbama Završnog akta iz Helsinkija. Tu je, zatim, španjolski prijedlog o zajedničkom i koordiniranom radu na izradi cjelovite mediteranske povijesti,³² francusko-portugalski prijedlog o zaštiti arheoloških i arhitektonskih starina,³³ zajednički francusko-jugoslavensko-portugalski prijedlog o potrebi ulaganja napora u seizmološka istraživanja na području Mediterana,³⁴ jugoslavenski prijedlog, koji je podržala Španjolska, o odnosu između turizma i zaštite kulturnih spomenika i kulturnog nasljeđa i sl.

Jugoslavija je podnijela i dvije preporuke koje se odnose na veće pružanje podrške Evropskoj ekonomskoj komisiji UN i Unesku u njihovu djelovanje na području Mediterana.³⁵ Međutim, obje preporuke naišle su na suprotstavljanje istočnoevropskih zemalja koje su smatrale da se u oba slučaja radi o prvenstvenim aktivnostima na liniji Istok-Zapad, te da, prema tome, ne treba to djelovanje prebacivati na Mediteran. U završni izvještaj ipak su unesene i jugoslavenske preporuke.³⁶ Jugoslavija je jedina zemlja koja je detaljno obrazložila potrebu prihvaćanja PLO na budućem sličnom sastanku, ističući razloge zbog kojih je potrebno tu organizaciju prihvatiti kao legalnog reprezentanta palestinskog naroda i nosioca palestinske državnosti. Ne prejudicirajući rješenje, jugoslavenska delegacija samo je skrenula pažnju na potrebu rješavanja tog pitanja, koje je vrlo važno za daljnji razvoj mediteranskih odnosa, ali isto tako i procesa Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

Završni izvještaj, za koji neki smatraju da je bio izraz mogućega³⁷, nije postavio neku hijerarhiju prioriteta aktivnosti na Mediteranu, niti se uputio u naznaku dinamike poduzimanja određenih mjera. U odnosu, npr., na malteške prijedloge Završni izvještaj je samo »pragmatički spisak«³⁸ predloženih tema i prijedloga, koji ne obavezuju i služe isključivo kao dokumentarni podsjetnik za sastanke. Vladama je ostavljeno da sve prijedloge prezentirane u Završnom izvještaju promatraju kao preporuke za akciju,

31
Dok. MEV 36.

32
Dok. MEV 18.

33
Dok. MEV 22.

34
Dok. MEV 30.

35
V. Dragić, *Valetta — etapa na putu...*, op. cit., str. 8.

36
Ibid.

37
Ibid.

38
Ibid.

te da u skladu sa svojim interesima i opredjeljenjima odluče o prihvaćanju i provođenju tih mjera.

Završni izvještaj³⁹, promatran po glavnim skupinama tema, donio je ove preporuke:

Privreda: jačanje razmjene statističkih podataka, zaštita čovjekove okoline, razvoj turizma, očuvanje i racionalno korištenje energije, proširenje transevropske i mediteranske mreže komunikacija, jačanje suradnje na polju razvijanja mediteranske agrikulture, razvijanje zajedničkih istraživanja na polju akvakulture, suradnja na polju telekomunikacija i veza te problematika radne snage.

Znanost: organiziranje konferencija i simpozija na mediteranske teme, borba protiv bolesti karakterističnih za to područje, zaštita čovjekove prirodne sredine, suradnja na području seizmologije, pripremanje povijesti Mediterana.

Kultura: organiziranje kongresa s tematikom mediteranska kultura, suradnja na polju očuvanja kulturnog i povijesnog naslijeđa, suradnja putem sredstava masovnih komunikacija, razmjena filmova, poticaj za stvaranje mediteranskog kulturnog centra Uneska.

Već iz ovog kratkog prikaza vidljivo je da se radi o suženoj tematici i, s druge strane, o opreznoj naznaci područja na kojima već postoje stanoviti oblici suradnje, ili ju je moguće bez većih problema realizirati u budućnosti. Samim tim Završni izvještaj nije otišao mnogo dalje od dosadašnjih prijedloga (usporedi, npr. beogradski sastanak KESS-a), ali je već i ponovljeno katalogiziranje dokaz da se o prijedlozima stalno vodi računa i da ipak postoji spremnost da se o tome raspravlja. Nemoguće bi bilo očekivati drukčiji, odnosno brz razvoj, koji bi pokušao izmijeniti postojeće tokove i oblike suradnje. Osobito u svijetu poremećenih odnosa i oslabljenog detanta, ni izdvajanje mediteranske suradnje nije moguće, kao ni pokušaji stvaranja nekih čvršćih regionalnih permanentnih institucija.

Sastanak u La Valetti — održan u vrijeme kad je Sovjetski Savez bio angažiran na Dalekom istoku (vijetnamsko-kineski sukob), dok su Sjedinjene Države ulagale maksimum političko-diplomatskih aktivnosti u uspjeh formule iz Camp Davida nije izazvao pojačani interes dviju supersila za Mediteran. Njihovi saveznici iz blokova također su imali, u biti, restriktivan prilaz, smatrajući da se radi o sastanku koji je više važan zbog održavanja ukupnog kontinuiteta Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji nego zbog mogućnosti stvarnog razvijanja mediteranske suradnje. Odsutnost arapskih mediteranskih zemalja također je pridonijela sužavanju tematike, ali i stanovitom slabljenju interesa za sastanak i za mediteranske inicijative koje se na njemu mogu roditi.

Uz postojeće političke probleme, koje su donijeli novi tokovi u međunarodnim odnosima, La Valetta je ponovno postavila na dnevni red i pitanje odnosa između cjeline KESS-a i dijela KESS-a: Mediterana. Naime, akteri u svim pokušajima koji su zagovarali jačanje mediteranske suradnje

odmah su se susretali s pitanjem da li je moguće u stanovitim subregionalnim zahvatima postići više nego što je postignuto u Evropi, odnosno KESS-u kao cjelini. Taj odnos ostat će i dalje vrlo značajna karakteristika svih razgovora o mediteranskom djelovanju, bez obzira na mjesto i vrijeme održavanja sastanka, pa čak i na opću klimu u međunarodnim odnosima. Stanoviti strah od prebrze regionalizacije primjetan je kod niza zemalja, koje bi ipak najradije vidjele ravnomjerno rješavanje pitanja sigurnosti i suradnje u Evropi, a zatim postepeno prenošenje tih pozitivnih tokova na ostala područja, prije svega na Mediteran.

Tome treba dodati i to da je vrlo složena problematika suradnje mediteranskih zemalja, koja se polako razvija, u vezi s još zamršenijom problematikom mediteranske sigurnosti, koja ima različite nacionalne i međunarodne aspekte i zadire direktno u interese dviju vodećih supersila i njihovih strategija.⁴⁰

Zbog svega toga može se zaključiti da je La Valetta sama po sebi bila vrijedan skup, od kojeg realisti nisu mogli očekivati mnogo, ali za koji je vrlo važno da je održan i da je, makar u obliku preporuka, ponudio sliku budućih oblika i područja suradnje na Mediteranu. Razumljivo, ukupan razvoj Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji može uvelike utjecati na daljnje pravce tog pozitivnog ili negativnog razvoja, no unatoč tome ostaje i činjenica da su mediteranske zemlje posljednjih godina sve više zainteresirane za neke vrste zajedničkog djelovanja. To ostaje i kao najbolje jamstvo kontinuiteta interesa u traženju novih pozitivnih i uzajamno korisnih odnosa.

III. *Znanstveni forum* bio je treći sastanak u okviru realizacije Zaključnog dokumenta beogradskog sastanka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Za razliku od prijašnja dva sastanka, Znanstveni forum održan je u vrijeme izrazito pogoršanih međunarodnih odnosa, kad je i jedna i druga strana imala dovoljno argumenata za međusobne optužbe, što je sve zajedno pokazivalo da je detant uvelike pogoršan. Zatezanje sa sklapanjem SALT-2 i odluka NATO o instaliranju raketa »cruise« i perishing II« na teritoriju nekih zapadnoevropskih država izazvali su odlučne sovjetske reakcije. No kasnija sovjetska intervencija u Afganistanu poslužila je zapadnoj strani da uputi oštre kritike na ponašanje Sovjetskog Saveza, čime su ubrzo svi oblici prijašnjega međudržavnog komuniciranja bili dovedeni u izravan odnos s poremećenim pravcima detanta.

Kako je Znanstveni forum u Hamburgu započeo rad mjesec i pol dana nakon sovjetske intervencije u Afganistanu, na taj međudržavni sastanak iznenada je skrenuta pojačana pažnja. Naime, u normalnim uvjetima vjerojatno bi hamburški skup imao mnogo manji publicitet i možda bi bio lišen nekih političkih špekulacija. Ovako, u situaciji kada su iz dana u dan slabili kontakti između Istoka i Zapada, a osobito na polju američko-

40
Skicu mogućeg modela mediteranske sigurnosti vidi u: R. Vukadinović, *Perspektive mediteranske sigurnosti*, »Međunarodna politika«, 1979, br. 731.

-sovjetskih odnosa, Znanstveni forum trebalo je da posluži kao stanoviti barometar općih tendencija dviju supersila i blokova koje one predvode. U vrijeme kad je Carterova ekipa najavljivala mjere za smanjivanje odnosa sa SSSR-om (embargo na trgovinu, bojkot Olimpijskih igara, smanjivanje znanstvenih i kulturnih kontakata) Hamburg je trebao pokazati koliko su i druge zemlje spremne poći tim putem, a sve to značilo je i mogućnost ocjene trenutnog stanja evropskih odnosa.

Uz te probleme, izravno vezane uz blokovske odnose, u godini sazivanja madridskog sastanka KESS-a, jasno se ocrtavala veza između slabljenja de-tanta i zastoja u realizaciji odluka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, što je sve zajedno stvaralo dosta loše uvjete za oživotvorenje onoga što se očekivalo od Madrida.

Prvi razvijen prijedlog o uspostavljanju Znanstvenog foruma dao je ministar vanjskih poslova SR Njemačke Walter Scheel koji je, polazeći od nekadašnjih sloboda komuniciranja znanstvenika na evropskom tlu, istakao potrebu osnivanja stalnog mjesta na kojem bi se mogli sastajati znanstvenici iz 35 zemalja sudionica Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.⁴¹ Iako su se od nekadašnjih vremena, koja su Scheelu poslužila kao argument, promijenile mnoge stvari na evropskom kontinentu, ideja o jačanju znanstvene suradnje ubrzo je naišla na plodno tlo, te je u nekoliko daljnjih prilika delegacija SR Njemačke ponavljala svoj prijedlog. Proširujući okvire svog prijedloga, SR Njemačka je u toku prve i druge faze KESS-a izradila definitivni koncept⁴² Znanstvenog foruma. Njegov je glavni cilj: olakšavanje kontakata između znanstvenika pojedinaca, organiziranje znanstvenih skupova, pružanje pomoći u objelodanjivanju znanstvenih publikacija, razmjena iskustava između akademija zemalja sudionica KESS-a, veće angažiranje mladih kadrova u znanstvenom radu, stimuliranje diskusija o budućnosti znanosti i sl. Što se tiče organizacije predviđalo se da državni organi odrede okvire i ciljeve Forumu, dok bi kasnije znanstvenici samostalno naznačili djelokrug i forme rada. Prema prvobitnim prijedlozima, Forum je trebao postati stalna organizacija međunarodnog karaktera, s međunarodnim vijećem, specijalnim komitetima i sekretarijatom.

Međutim, tako razvijena internacionalizacija znanosti, odnosno znanstvenih kontakata, naišla je na prve kritike još u fazi priprema KESS-a u Zenevi. Dio istočnoevropskih zemalja energično se usprotivio posebnom akcentiranju uloge znanstvenika pojedinaca, tvrdeći da bi se na taj način stvorila neka specijalna »znanstvena internacionala«⁴³ i da bi, posredno, iz takvih kontakata bile eliminirane države, odnosno institucije i organizacije državnog karaktera. Povezujući taj pokušaj s nastojanjima za slobodnim širenjem ideja, ljudi i kontakata, članice Varšavskog ugovora energično su zamjerile što se umjesto većeg isticanja potrebe međudržavne suradnje težište pokušava staviti na skupinu osoba, i to pojedinačno.

41
Dok. CSCE/1/PV/3, str. 32—55.
42
Dok. CSCE/1/4
Dok. CSCE/II/L

43
J. M. Nowak, *Forum Naukowe — Nove Doświadczenie w Procesie KBWE*, »Sprawy Międzynarodowe«, 1980, br. 4, str. 36.

Drugi problem bio je vezan uz pokušaje institucionalizacije Foruma, što nisu htjele prihvatiti ne samo istočnoevropske zemlje, nego ni neke zapadne države. Bojeći se pretjerane birokratizacije institucionalnog karaktera, u nizu prilika tokom različitih faza KESS-a, isticalo se da on kao proces mora biti oslobođen takvih balasta, te je i ideju o nekom institucionaliziranom znanstvenom forumu odmah skeptično primila većina zemalja. Stanovit kompromis postignut je u Završnom dokumentu gdje se jasno precizira da je Forum sastanak vodećih znanstvenika i da služi zajedničkom razmatranju kompleksnih problema od zajedničkog interesa, kako u pogledu sadašnjeg, tako i budućeg razvoja znanosti. Ne utvrđujući o kakvom se obliku sastanka radi, da li jednokratnom, višekratnom ili pak čvršćoj, institucionaliziranoj permanentnosti sastajanja znanstvenika, Završni dokument ostavio je praktično sve mogućnosti otvorene.

Beogradski sastanak KESS-a uvrstio je Znanstveni forum u jedan od tri međusastanka, potvrđujući time spremnost 35 zemalja da se angažiraju u tom procesu.

Iako je radna grupa eksperata koja je pripremala Znanstveni forum utvrdila da on mora trajati dva tjedna, rad se znatno produžio (20. VI — 28. VII 1978), što je odmah pokazalo da se radi o materiji koja, iako ima znanstveni karakter, ipak podliježe visokom stupnju politizacije. Naime, već prvih dana pripremanja skupa pokazale su se sve blokovske razlike u pristupima Forumu, zatim su tražene usporedbe s eventualnim budućim zahvatima sličnog karaktera, a na kraju su, također, izbili veliki propagandni dueli, najvećim dijelom vezani uz pitanja ljudskih prava. Nakon dugih debata ipak je postignut konsenzus da Znanstveni forum bude susret znanstvenika i predstavnika država KESS-a, na kojem bi se razmatrala pitanja znanstvene suradnje i kontakata između znanstvenika. Delegati su trebali biti iz redova državnih tijela, prije svega ministarstva vanjskih poslova, kao i iz redova znanstvenika. Iako je nakon mukotrpnih šest tjedana bio naznačen samo dnevni red i program hamburškog znanstvenog foruma, ipak je ostala otvorena mogućnost da se eventualno nastave održavati takvi sastanci.

Znanstveni forum, koji je počeo radom 18. veljače 1980. u već spomenutim vrlo složenim međunarodnim uvjetima, okupio je oko četiri stotine znanstvenika, diplomata i znanstvenih administratora,⁴⁴ što je jasno svjedočilo o vrlo mješovitom karakteru i delegacija i ciljeva koji se žele postići na sastanku.

Plenarna zasjedanja, koja su bila otvorena i predstavnicima sredstava javnog informiranja, bila su ipak shvaćena kao prilika da se uz pitanja znanstvene suradnje potaknu i neki drugi problemi izrazito političke prirode. Već i površna analiza govora šefova delegacija pokazala je da se radi o dva vrlo različita pristupa Forumu. Na jednoj strani, socijalističke zemlje i dio neutralnih i nesvrstanih zemalja bile su najviše zainteresirane za pronalaženje novih mogućnosti suradnje između znanstvenika i znanstvenih

44

M. Božić, *Naučni forum u Hamburgu*, »Međunarodna politika«, 1970, br. 719, str. 10.

institucija, zadržavajući se u okvirima i oblicima međudržavnih kontakata i nastojeći osigurati budućnost takvog djelovanja. U tom pravcu djelovali su i predstavnici Uneska i Ekonomske komisije UN, koji su posebno potencirali potrebu stalne i uzajamno korisne suradnje između svih zemalja sudionica Konferencije.⁴⁵

Zapadne zemlje, držeći se svojih zacrtanih postulata o potrebi poštovanja individualnih znanstvenih kontakata, zalagale su se za punu i neograničenu slobodu komuniciranja između znanstvenika i punu slobodu protoka informacija. Kritizirajući sovjetsko i istočnoevropsko ponašanje, zapadne zemlje odlučno su tražile slobodu emigriranja, zabranu provođenja represivnih mjera prema znanstvenicima, slobodu korespondiranja i putovanja i sl.

Ovi pristupi ubrzo su potvrdili da, iako se radi o znanstvenom forumu, ni znanost ne može biti izvan politike, te prema tome i sve znanstvene teme ubrzo poprimaju i brojne druge oznake. Nakon plenarne razmjene mišljenja, znanstvenici su radili u četiri radne grupe koje su razmatrale:

- fundamentalna istraživanja alternativnih izvora energije
- interdisciplinarnе mogućnosti istraživanja i suradnje na polju prehrane
- suradnju na polju kardiovaskularnih bolesti, raka i negativnog utjecaja zagađivanja okoline
- humanitarne i društvene znanosti.

U toku tri dana znanstvenici su vrlo brzo izradili preporuke koje su se ticale svih tih područja, a ukazivale su na problematiku pojedinih istraživanja, njihovu specifičnu metodologiju, mogućnosti primjene u život najnovijih tehnika i osiguranje adekvatnih rezultata. Međutim, nakon toga, kada se postavilo pitanje razvoja kontakata, na vidjelo su ponovno došle sve razlike i politički utjecaji. Unatoč vrlo disonantnim, a ponekad i vrlo polemičkim glasovima, odlučeno je da se u zaključnom dokumentu traži određenje aktualnih stanja znanstvene suradnje i načina koji bi popravili sadašnju situaciju, da se zahtijeva olakšanje kontakata između znanstvenika, a posebno mladih znanstvenih kadrova, i da se prihvati preporuka o kontinuitetu Znanstvenog foruma.

U pripremi izvještaja s tog skupa vrlo aktivnu ulogu imale su evropske neutralne i nesvrstane zemlje koje su ponovno pokazale da shvaćaju opasnosti trenutka i da ne odustaju od svoje uloge posrednika u složenim, a ponekad i kriznim trenucima. Neutralne i nesvrstane zemlje posebno su inzistirale na uzajamno korisnim oblicima suradnje, zalažući se za održavanje takvih oblika dogovaranja i ostavljanje po strani svega onoga što nosi blokovski karakter i kao takvo može ometati normalan rad. U izvještaju, koji je na kraju ipak prihvaćen konsenzusom svih delegacija, istaknuto je:

- da je znatno ojačana međunarodna znanstvena suradnja na polju istraživanja, obrazovanja i razmijene informacija, ali da još postoje velike

45

J. M. Nowak. *Forum Naukowe* ..., op. cit., str. 39—40.

mogućnosti poboljšavanja te suradnje, čemu mogu pridonijeti dvostrani i višestrani međudržavni i izvandržavni odnosi, kojima cilj treba da bude stvaranje pravih mogućnosti za znanstvena istraživanja i kontaktiranja

— iako je znanstvena suradnja specifičnog karaktera, može se najbolje i najpotpunije odvijati na načelima postavljanja i primjene svih odredaba Završnog dokumenta KESS-a, te se sve zemlje pozivaju da s tim u vezi poštuju »prava čovjeka i osnovne slobode«

— podržana je ideja o pružanju pomoći prilikom uspostavljanja kontakata i suradnje između mladih znanstvenika

— predloženo je da se u svim oblicima znanstvene suradnje vodi računa o stvarnoj razvijenosti pojedinih grana u pojedinim zemljama

— odlučeno je da se u odgovarajućem terminu ponovno prostudiraju mogućnosti sazivanja Znanstvenog foruma, ovisno o razvoju oblika suradnje i zainteresiranosti država sudionica KESS-a.

Izvještaju su dodana i četiri izvještaja radnih grupa koji daju ocjenu stanja u svakom području, mogućnosti buduće suradnje, pravce takvog djelovanja i hijerarhiju problema koje treba imati na umu. Istodobno, u svakom od tih izvještaja naznačena je i uloga znanstvene suradnje kao nužnog uvjeta i instrumenta za postizanje širih ciljeva. Na kraju se svim vladama i narodima još jedanput skreće pažnja na ulogu znanosti u stvaranju buduće slike Evrope i svijeta.⁴⁶

Polazeći od ocjene međunarodnoga političkog trenutka i karaktera Znanstvenog foruma u Hamburgu, slobodno se može tvrditi da je dvotjedna velika konferencija znanstvenika i diplomata ponovno potvrdila posebnu internacionalizaciju znanosti i povezanost znanstvenika širom svijeta. S druge strane, ono što se već odavno tvrdi, da više nema područja na kojima nije prisutna politika, i ovaj put se jasno pokazalo na hamburškom skupu. Ipak, sve to zajedno, uzeto kao izraz određenih realnosti, nije moglo uništiti ideju o potrebi jačanja međunarodne znanstvene suradnje, bez obzira na to u kojim oblicima i s kakvim prioritetima se želi razvijati. Sve zemlje sudionice KESS-a u Hamburgu, unatoč različitim pristupima koji su bili vezani uz njihove specifične međunarodne, ideološke i znanstvene pozicije, pokazale su da žele međunarodnu znanstvenu suradnju, da su uvjerenе u koristi koje otuda mogu proisteći, te da će sa svoje strane jačati međunarodnu suradnju. Iako je bilo odmah vidljivo da će ta suradnja i dalje imati različito mjesto u pojedinim zemljama — u nekim prije svega kao izraz individualnoga znanstvenog djelovanja, a u drugima kao izraz državnog dogovaranja — činjenica što nitko, ni u pogoršanim međunarodnim uvjetima, nije htio prekidati znanstvene kontakte ni veliki dijalog o njezinu provođenju ohrabrla je sve promatrače evropskih kretanja i ulila je nešto više nade u proces priprema sastanka u Madridu.

⁴⁶

Vidi: Izvještaj i izvještaje radnih grupa u: *Europa Archiv*, 1980, br. 9, str. D 225—D—233.